

ASPECTE ALE CIRCULAȚIEI MONETARE ÎN TRANSILVANIA ÎNTRE ANII 1571—1691

Limitele anuale inferioară și superioară specificate în titlu mărginesc epoca principatului transilvan autonom „propriu-zis“, epoca în care principele se afla în fruntea statului. De fapt, actul juridic prin care se consfințează această stare de fapt e mai vechi, cu cca. o jumătate de an, el fiind tratatul de la Speyer.

La 16 august 1570 se încheia la Speyer (Spira), reședință a Palatinatului, tratatul între împăratul Maximilian II și Ioan Sigismund Zápolya, conform căruia acesta din urmă renunță la titlul de rege al Ungariei, păstrându-și-l pe acela de principe al Transilvaniei și al Părților Ungariei și acceptând clauza că, în caz de deces fără urmași, țara reintră în posesia regelui Ungariei. După moartea sa, însă, petrecută la 14 martie 1571, stările transilvane, uzînd de valabilitatea unui jurământ depus cu ocazia dietei din Alba Iulia ținute în septembrie 1567, soluționează situația prin alegerea ca principe a lui Ștefan Báthori¹, inaugurînd seria domniilor dinastice în Transilvania. Cât despre limita superioară a epocii, ea fixează anii de emitere a așa-numitelor *diplome leopoldine*, acte prin care Transilvania este înglobată în imperiul habsburgic ca provincie cu administrație aparte. În cele ce urmează, integrăm, așadar, un fenomen economic — circulația monetară — realității complexe a principatului autonom al Transilvaniei. Este o integrare relativă, pentru că:

a) motivația fenomenului economic în cauză nu rezidă, sau, în orice caz, nici pe departe nu rezidă numai, în factorul politic-statal, ci într-un ansamblu de fenomene economice, sociale și politice interne și externe (care merită o tratare anume), și

b) sursa istorică de care ne folosim — tezaurele monetare ale vremii² — oferă *ab ovo* o deschidere în timp mai vastă, atât pentru începuturi, cât și pentru perioada de încheiere. De la caz la caz, tezaurele pot începe mai devreme și se pot încheia ulterior sfârșitului fenomenului politic (adică înglobării principatului autonom transilvan în sistemul politic-administrativ imperial).

---

¹ Vezi *Erdély rövid története*, Budapest, 1989, p. 228—229; *IstRom*, II, p. 939—940.

² Utilizăm un număr de 119 tezaure monetare cuprinzînd monede străine și autohtone, precum și 87 tezaure cuprinzînd numai monedă străină (sec. XVI—XVIII), din materialul adunat din publicații și Cabinetul numismatic al MNIT, până în anii 1982—83 împreună cu Iudita Winkler (cunoscut arheolog și numismat, cercetător la Institutul de istorie și arheologie din Cluj, deced. 1985), după aceea singur de autorul celor de față (v. tabelele I și II).

Dacă, totuși, bornele noastre le vor constitui cele două limite de timp menționate, este pentru că fenomenul monetar nu rămâne străin de cel politic.

•

Jurământul de credință prestat împăratului și, totodată, acceptarea actului de numire primit de la sultan, ca și achitarea sumei de 10.000 de florini de aur pe seama Porții otomane pot fi considerate ca acte definitorii pentru politica principilor Transilvaniei. Chiar dacă unii din ei vor sub-, alții vor supraestima ponderea Imperiului otoman, alegându-și corespunzător o atitudine față de Habsburgi, ei vor fi conștienți de puterea ambelor imperii în spațiul geopolitic dat, factor politic recunoscut încă de Martinuzzi³ și apoi de Ioan Sigismund (fie chiar prin însăși încheierea tratatului de la Speyer). Protecția venită din partea uneia dintre marile puteri și sprijinul (mai mult sau mai puțin tacit) al celeilalte cheazăuiau și rolul primordial al puterii centrale în Transilvania, influența stărilor trecând pe planul al doilea mai ales în deceniul al șaptelea și la începutul celui următor ale sec. XVI. De aceea, alegerea ca principe a lui Ștefan Báthori a fost o iscusită manevră politică, dublată însă de proba de diplomatie superioară pe care a dovedit-o Înalta Poartă, trimițând prin ceașul Amhat *atname* pe numele lui Báthori.

Înscăunarea în 1571 a lui Ștefan Báthori ca principe a exercitat dintru început o bună înrăurire asupra economiei transilvane. Sprijinul acordat meșteșugurilor și comerțului intern a dus și la înviorarea legăturilor comerciale externe, atât spre centrul Europei, cât și spre sud-est. Alegerea lui Ștefan Báthori ca rege al Poloniei, în 1575, impulsionează pătrunderea, pe diferite căi, în primul rând comerciale, dar și diplomatice, culturale, a monedei poloneze. Aceasta asigură în covârșitoare majoritate necesarul de monedă curentă al principatului. Este, desigur, o dovadă a capacității noului principe faptul că a recunoscut nevoia de a merge mai departe cu deja tradiționala politică de echilibru. Capacitatea devine însă calitate superioară politică, dacă adăugăm la aceasta dobândirea tronului polonez după moartea lui Sigismund August și uzul continuu, în cei zece ani de domnie și viață care i-au mai rămas, de atuul uniunii personale transilvano-poloneze în promovarea unei politici europene mai active decât a înaintașilor săi (pe ambele tronuri). În același timp, în principat el va păstra bunele relații cu Poarta. Sprijinul pe care-l acordă, atât în țara de origine, cât și în cea de adopțiune, orașului, meșteșugurilor, comerțului nu va rămâne fără urmări asupra circulației monetare. Intensificarea acesteia, intrarea mult mai susținută a monedei poloneze în Transilvania decât anterior lui Báthori nu se explică însă numai prin dubla domnie. Motivul fundamental constă în faptul că, mai ales în timpul Báthoreștilor din veacul al XVI-lea (dar în mai mică măsură și în secolul următor), emisiunile monetare transilvane și cele poloneze prezentau *complementaritate*. În Transilvania se bătea mai ales monedă de argint de valoare medie (taleri, subdiviziuni și multipli ai lor) și monedă de aur (florinul de aur)⁴, pe când în Polonia se emitea

³ Mai pe larg în *A történeti Erdély*, [Budapest], 1936, p. 235—236.

⁴ V. Huszár Lajos, *Az erdélyi pénzverés története*, în *A történeti Erdély*, p. 506—507, 513, 516.

regulat monedă mărunță, și Ștefan Báthori lărgeste mult emisiunile de groși lați, trei groși (dutki), șase groși⁵. Pe de altă parte însă, circulația intensă a monedei poloneze în Transilvania are loc în condițiile calității sale inferioare față de moneda maghiară mărunță și mijlocie, mai cu seamă anterior „revoluției prețurilor” în Europa centrală, ca și în primele două decenii de dăinuire a acestui fenomen financiar-economic⁶. În asemenea condiții, bate la ochi prezența aproape egal de masivă a monedei poloneze și de tip polonez (lituaniană, de Riga, de Gdańsk, de Elbląg, emisiunile prusiene din timpul dominației poloneze) cu moneda maghiară mărunță și mijlocie, în tezaurele monetare transilvane⁷. Adeseori, cele două coincid chiar în timp, ceea ce confirmă ipoteza utilizării concomitente a amândurora în circulația monetară⁸.

Avînd în vedere că — așa cum o demonstrează L. Huszár — existau flagrante deosebiri în privința ligii emisiunilor poloneze de trei groși, șase groși și orți pe de o parte și a celor de jumătate de groș, groș și poltură, mai slabă decât cea maghiară⁹, circulația deopotrivă de intensă a monedelor poloneză și maghiară în Transilvania este un fenomen care necesită a fi lămurit. Nu poate fi vorba de vreo eroare de calcul, cifrele și proporțiile de prezență a celor două rezultă din totalizarea celor peste 200 de tezaure monetare aici analizate¹⁰. Care poate fi, deci, explicația?

Vom căuta această explicație într-o sferă mai amplă, decât cea monetară, care implică stabilirea raportului valoric între moneda de circulație (mai ales mărunță și mică) maghiară și poloneză (raport, până după 1610, favorabil monedei maghiare). Această sferă mai amplă este cea a schimbului de mărfuri.

Am arătat cu alte prilejuri că funcția de bază a monedei este întrebuințarea sa în tranzacții comerciale¹¹. Comerțul era practicat în Tran-

⁵ Marian Gumowski, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 40, 112—114; Francisc Pap — Iudita Winkler, *Monede poloneze din secolele XV—XVII în Transilvania*, în *ActaMN*, III, 1966, p. 199, 202—203, 206.

⁶ V. mai ales Huszár Lajos, *A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI—XVII. században*, în *NK*, LXVIII—LXIX, 1969—1970, p. 58—59.

⁷ Este mai ales cazul tezaurelor specificate în tab. I la nrele 3, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 24, 33, 36, 37, 43, 47, 48, 73, 96, 107, 115, 116, 117, 119 și în tab. II la nrele 4, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 37, 38, 45.

⁸ Câteva exemple tipice: tab. I nrele 3, 4, 7, 8, 11, 16, 17, 19, 21, 37, 119; tab. II nrele 3, 7, 10, 14, 15, 23, 24, 25, 27, 33, 34, 37, 40.

⁹ Huszár, în *NK*, LXVIII—LXIX, p. 58—60.

¹⁰ Este momentul să prezentăm proporția prezenței diferitelor foruri emitente în tezaurele monetare studiate. Primele locuri, ca număr de piese (nu și ca valoare nominală), le ocupă Ungaria (cca. 40% din total), Polonia (cca. 38%), Transilvania (cca. 10—11%), Prusia (cca. 2%), Cefia (inclusiv emisiunile de Teschen; 1,80%). Toate celelalte foruri emitente sunt reprezentate cu piese ce însumează o proporție de câte sub 1% din total. Astfel, între cca. 0,6—0,1% găsim emisiuni din Austria, Silezia, Elbląg, Riga, Brandenburg, Swidnica, diferite orașe și episcopate germane, Suedia, Lituania, Gdańsk, Liegnitz, Tirol, Turcia, Țările de Jos și Belgia. Sub această proporție se află emisiunile din Italia, episcopatul de Olmütz (Olomouc), Stiria, Brabant, Livlanda, Carintia, Pomerania, episcopatul de Salzburg, episcopatul de Breslau (Wrocław), Franța și Alsacia, Elveția, Montfort, Curlanda, Raciborz, Tracia, Toruń, Glogów, Strasbourg, Rusia, Moldova, Aquileja, Imperiul roman.

¹¹ Cu referire la tezaurele monetare clujene, Francisc Pap, *Tezaure monetare din sec. XV—XVIII descoperite la Cluj-Napoca și unele probleme de circulație monetară*, în *AIACN*, XXI, 1978, p. 291—292.

silvania secolelor XVI—XVII (deci, în epoca principatului) deopotrivă de locuitorii cu drept de cetățenie ai marilor orașe (Cluj, Brașov, Sibiu, Bistrița ș.a.), de negustori ambulanți, ca și de populația rurală care își vindea mai ales propriile produse, cumpărându-și cele necesare nu numai din producția autohtonă, ci și din produsele de import. Un loc de seamă îl ocupa comerțul intratransilvănean¹² și cel cu Ungaria relativ apropiată geografic și abordabilă cu regia de călătorie cea mai redusă¹³. Astfel, piesa monetară cea mai la îndemână era moneda maghiară. În rândul ei, o cantitate impresionantă o dau denarii, apoi subdiviziunile și multiplii groșilor, ambele familii de valori nominale fiind tipice schimbului de mărfuri cotidian (nu însă și unor tranzacțiuni mai ample, pentru care se utilizează piese de argint de valoare ridicată sau piese de aur¹⁴). Așadar, cantitatea impresionantă a denarilor, a subdiviziunilor și multiplilor de groși indică un comerț curent cu obiecte de mai mică valoare.

De altfel, și diferența valorică între moneda mărunță poloneză și cea maghiară va diminua în urma *valvației* monetare întreprinse de Rudolf II prin ordonanța din 15 octombrie 1578, în care valoarea monedei maghiare bătute la Kremnica este echivalată cu cea a monedei poloneze¹⁵. După această măsură, utilizarea celor două în Transilvania va întâmpina mult mai puține obstacole¹⁶.

Situația schițată a circulației monetare într-o Transilvanie relativ stabilă sub aspect bănesc, în perioada premergătoare fazei culminante a procesului „revoluției prețurilor”, ar fi incompletă fără menționarea emisiunilor monetare ale principalelor foruri emitente care au însoțit, în circulația bănească, unele mai sistematic, altele mai sporadic, moneda poloneză și de tip polonez, precum și pe cea maghiară. Ca însoțitoare constantă a acestor emisiuni, este de amintit în primul rând moneda transilvăneană, de valoare nominală — precum am arătat — covârșitor mijlocie sau chiar mare¹⁷. Pe lângă aceste emisiuni, sistematic apar în tezaurele discutate (acelea care se încheie la începutul veacului al XVII-lea, sau tezaure încheiate mai târziu, în cuprinsul cărora există,

¹² Pentru Brașov v. Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (Secolele XIV—XVI)*, București, 1965, passim; pentru Sibiu, idem, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiu la începutul veacului al XVI-lea*, în *Analele Universității C. I. Parhon*, Istorie, nr. 5, 1956, p. 251—254; pentru Cluj, Francisc Pap, *Comerțul transilvănean al Clujului din prima jumătate a sec. XVII în registrele vamale*, I, în *ActaMN*, XI, 1974, p. 169—184; II, *id.*, XII, 1975, p. 237—250.

¹³ Mai recent: Pap Ferenc, *Kolozsvár és a királyi Magyarország kereskedelmi kapcsolatai*, în *TSzle*, XXXIII, 1991, nr. 3—4, p. 239—248.

¹⁴ O situație exhaustivă și precisă a prezenței talerilor (cu subdiviziuni și multipli) și a monedei de aur în tezaurele transilvane este dificil de oferit, întrucât multe din aceste piese sunt nedatate. Totuși, dintr-un total de 606+x taleri putem atribui secolului al XVI-lea cu certitudine un număr de 53+x piese, iar din totalul de 1583+x piese de aur, cca. 912 secolului al XVI-lea (dintre acestea, covârșitor este numărul celor din tezaurul de aur de la Baia Mare, discutabil sub aspectul gradului de păstrare a cca. 1/4 din piese, al lipsei de circulație a unora din ele, al legendei inexacte de pe unele monede, al locului de descoperire aflat în imediata vecinătate a monetăriei de odinioară).

¹⁵ Huszár, în *NK*, LXVIII—LXIX, p. 59.

¹⁶ Exceptind faptul că măsura luată de Rudolf II a fost aplicată doar cu întârziere.

¹⁷ Cazurile le putem urmări mai ales în tab. I nrele 1—33, 37, 43, 48.

bineînțeles, și monedă mai timpurie) monede emise de împărații romano-germani în calitate de regi ai Boemiei¹⁸, monede emise de orașe și foruri eclesiastice germane¹⁹, emisiuni de Liegnitz, Brieg și Liegnitz-Brieg²⁰, emisiuni austriece²¹. Deseori întâlnim emisiunile depreciate de Swidnica din timpul regelui ungar Ludovic II²², foarte răspândite în sec. XVI din cauza mării cantități în care erau bătute. Mai rar apar emisiuni din Tirol²³, Stiria²⁴, episcopatul de Breslau (Wrocław)²⁵, sau piese mai valoroase emise în Europa centrală²⁶ și chiar apuseană²⁷. Monedă otomană apare, în mod curios, foarte puțină²⁸, dar numai de aur, spre deosebire de tezaurele monetare descoperite în Ungaria, unde apar, în veacul al XVII-lea, mai ales *acceaua*, dar în cantități mai mari *asprul* și, în special, *timonul*, monedă de schimb curentă²⁹. Inexistența în Transilvania a monedei otomane de valoare mijlocie este cu atât mai curioasă, cu cât avem din belșug informații arhivale privind comerțul curent cu Imperiul otoman. Ajunge să ne referim doar la schimbul de mărfuri al negustorilor clujeni în direcția peninsulei balcanice și a Imperiului otoman³⁰. O explicație posibilă rezidă însă în faptul că, piesele monetare otomane din tezaurele transilvane — puține, câte sunt — fiind numai de aur, ele fuseseră preschimbate ca atare pe monedă mărunță sau mijlocie³¹ și păstrate pentru valoarea lor intrinsecă, ori, eventual, erau vestigii ale unor, rare, tranzacții de valoare foarte ridicată (piese deosebit de valoroase vândute în Imperiul otoman, sau, chiar, parteneriat cu mari comercianți din acest imperiu). În sfârșit, o monedă provenită de la Iacob Heraclid Despotul, din tezaurul de la Slătinița³², aduce în memorie și existența relațiilor de schimb comercial cu Moldova³³.

Am menționat că apariția și accentuarea „revoluției prețurilor” în Europa centrală a influențat direct și circulația monetară din Transilvania.

¹⁸ Includem aici și emisiunile episcopatului Teschen. Tab. I, nrele 5, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 26, 36, 37, 48, 53, 107, 119; tab. II, nrele 14, 21, 23, 27, 28, 33, 34, 37.

¹⁹ I 5, 8, 12, 14, 16, 17, 20, 37, 40, 53, 62; II 7, 17, 26, 31, 40, 85.

²⁰ I 3, 8, 11, 13, 16, 36, 37, 53, 119; II 6, 21, 45.

²¹ I 5, 12, 14; II 11, 23, 73.

²² I 3, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 36, 37, 53, 119; II 10, 15, 17, 21, 27, 33, 34, 40, 45.

²³ I 13, 37, 107; II 11.

²⁴ I 17; II 17.

²⁵ I 26.

²⁶ Episcopatul de Salzburg (I 37, 48, 119), Elveția (I 37; II 21).

²⁷ Țările de Jos (I 12, 26, 37, 53; II 16), Strasbourg (I 36), Alsacia (I 53, 119), Italia (I 17, 26), Spania (I 14).

²⁸ I 26; II 16.

²⁹ V. Buza János, *A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században*, în *TSzle*, 1977, nr. 1, p. 85—88.

³⁰ V. Francisc Pap, *Orientarea balcano-otomană și mediteraniană în comerțul clujean (prima jumătate a sec. XVII)*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 95—100.

³¹ În Ungaria regală, fenomenul apare masiv odată cu încetățenirea în viața comercială a *dreipölker*-ilor, adesea ținând locul monedei turcești. V. Buza János, *Die Rolle der Dreipölker im Geldumlauf Ungarns im XVII. Jahrhundert (Die Rehabilitation eines polnischen Wechselgeldes)*. Comunicare.

³² I 8.

³³ Pentru Cluj, v. *art. cit.*, în n. 29, p. 95. Mai amplă este documentația privitoare la comerțul brașovenilor cu Moldova, v. lucrările lui R. Manolescu citate în n. 11.

Procesul progresiv de depreciere monetară se face simțit, în primul rând, prin schimbările intervenite în baterea de monedă transilvăneană. Din 1589, principele Sigismund Báthori emite și monedă mărunță, ceea ce favorizează abuzurile, falsificarea monetară, în monetările chiar ale unor particulari. Orașul Brașov primește drept de emiterie monetară, ceea ce, de asemenea, va adânci procesul de depreciere monetară.

Instabilitatea politică din anii de sfârșit și început de veac nu a favorizat nici ea o evoluție monetară prosperă. Acțiunea politică a lui Mihai Viteazul, exploatare abilă a rivalităților între cele două mari puteri, a fost de mult prea scurtă durată pentru o reglementare a raporturilor monetare și formal (Mihai înfățișându-se ca mandatar al împăratului Rudolf II) inaptă introducerii de relații monetare proprii (ca for emitent), ceea ce se poate afirma și despre generalul Basta, căruia i se datorește asasinarea lui Mihai Viteazul și care nici el nu și-a putut revendica drepturi de for emitent. După mărturia tezaurelor monetare, circulă în continuare moneda anterior emisă, dintre emisiunile Transilvaniei mai ales cele ale lui Sigismund Báthori³⁴, împreună cu o considerabilă cantitate de monedă poloneză³⁵ și, ceva mai puțin, maghiară — aceasta nu numai cea emisă de Habsburgi (Ferdinand I, Maximilian II, Rudolf II — care se regăsește în mari cantități), dar, în cantități mai mici, și emisiuni de la Matia Corvinul și urmașii de până la 1526³⁶. Mai rar apar emisiunile cehe (mai ales ale Habsburgilor pentru Boemia)³⁷. Emisiunile Prusiei din veacul al XVI-lea coexistă cu aceste monede³⁸. De remarcat că tot împreună cu ele apar și monede bătute de orașe și foruri bisericești germane, precum și o seamă de emisiuni austriece sau din provinciile habsburgice³⁹.

O înviorare a baterii de monedă mică și mijlocie autohtonă se constată odată cu alegerea ca principe a lui Ștefan Bocskai. Emisiunile sale de monedă curentă mijlocie și mică⁴⁰ merg chiar până în anul 1609, trei ani după moartea sa (fenomen explicabil, poate, prin lipsa mărunțișului în timpul urmașului său, Sigismund Rákóczi). Vedem în intensificarea emisiunilor de groși, multipli și piese divizionare ale lor, sub Ștefan Bocskai, o primă și pregnantă tendință de a contracara invazia de monedă poloneză, ce pornise de pe la 1604 pe panta progresivei depreciere monetare. Dar nici moneda transilvană nu se putea sustrage acestui proces, care începe chiar de la Bocskai, adâncindu-se în timpul principelui Gabriel Báthori și atingând cotele maxime pe la mijlocul domniei lui Gabriel Bethlen.

³⁴ De pildă în tezaurele I 9, 14, 18, 20, 25, 36, 107.

³⁵ I 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 28, 37, 48, 53, 62, 73, 117, 119; II 19, 23, 29, 49, 53.

³⁶ I 4, 7, 11, 12, 13, 16, 19, 21, 32, 34, 48, 82, 107, 119; II 9, 10, 11, 12, 15, 21, 23, 27, 30, 33, 34, 35, 40.

³⁷ I 3, 12, 16, 17, 21, 36; II 21, 33, 37.

³⁸ De pildă: I 16, 37, 107; II 15, 17, 21, 23, 27, 35, 37.

³⁹ Germane: I 5, 12, 14, 16, 37; II 52. Austriece și provincii: I 5; II 11, 23. V. discuția privind apariția și prezența sistematică a monedei germane și austriece: E. Chirilă, *Contribuții la studiul circulației monedei de argint în Transilvania în a doua jumătate a secolului XVII*, în *Apulum*, XI, 1973, p. 718—719; F. Pap, *Tezaure monetare din sec. XV—XVIII descoperite la Cluj-Napoca și unele probleme de circulație monetară*, în *AIIA*, XVI, 1978, p. 293—295.

⁴⁰ Îndeosebi I 21, 22, 23, 25, 107.

Revenind un moment asupra domniei relativ pașnice a principelui Sigismund Rákóczi, să nu uităm a menționa că el numește în 1608 în fruntea treburilor exploatarei miniere transilvane pe patricianul clujean Petru Filstich⁴¹, centrul de preschimbare a metalului prețios mutându-se astfel la Cluj. Poziția aceasta economică a orașului Cluj se consolidează și mai mult după 1614 (deci deja sub Gabriel Bethlen), când același Petru Filstich va dobândi antrepriza preschimbării metalului în Transilvania.

Odată începută, deprecierea monetară va cunoaște o evoluție vertiginosă în timpul lui Gabriel Báthori (1608—1613). Permanentele tulburări interne, conflictele cu forțele nobiliare centrifuge au favorizat și evoluția instabilității monetare. Gabriel Báthori a acordat autorizație de emisie monetară unor persoane particulare care l-au creditat, iar brașovenii, care s-au răzvrătit împotriva sa, au instalat din nou o monedă a lor proprie în oraș, bătând și monedă mică de valoare depreciată. Paralel cu aceasta, continuă invazia monedei poloneze din ce în ce mai depreciată a lui Sigismund III. Majoritatea tezaurilor monetare descoperite conțin în mari cantități asemenea „monetae novae”, dutci, polturi poloneze⁴².

Aceasta era situația la începutul (1613—1620) domniei lui Gabriel Bethlen (1613—1629), un început de domnie care a coincis cu anii de culminație în Europa centrală a crizei economice cunoscute sub numele de „revoluție a prețurilor”. Fără să intrăm aici în analiza, nici măcar în schițarea mai detaliată a manifestărilor acestui fenomen (printre cauzele căruia se numără și deosebirile substanțiale de ordin calitativ și de nivel între producția capitalistă incipientă de la vest de linia Elba—Odera și cea de esență feudală de la răsărit de această linie)⁴³, va trebui să menționăm totuși că baterea de monedă din ce în ce mai depreciată se practica în întreg spațiul politic-geografic cu care, în acel moment, Transilvania întreținea sistematice relații de schimb de mărfuri, cel mai aprig însă în Polonia lui Sigismund III Wasa. Aici, procesul s-a accelerat după 1604. Nominaledor apărute încă în veacul anterior, mai ales „dutci” — piesa de trei groși —, li se alătură începând din 1614 faimoasa monedă de un groș și jumătate — „dreipölder”-ul sau poltura —, monedă depreciată, care a invadat și piața transilvană⁴⁴.

În primii șapte ani de domnie a lui Gabriel Bethlen, menționata invazie monetară a zădărnicit practic emiterea de monedă mărunță autohtonă (se bat în schimb piese de aur, florini cu multipli și subdiviziunile lor, mai ales la monedăria din Cluj). Bethlen însă a ținut încă din bună vreme să pregătească însănătoșirea relațiilor monetare printr-o serie de măsuri ce au îmbrățișat întreaga economie: sprijinirea producției de breaslă, consolidarea proprietății funciare, investiții în exploatarea

⁴¹ Huszár Lajos, în *A történeti Erdély*, Budapest, 1936, p. 516.

⁴² *Idem*, p. 517.

⁴³ O analiză amănunțită și aprofundată în Stanislas Hoszowski, *L'Europe centrale devant la révolution des prix, XVIe et XVIIe siècles*, în *Annales*, 1961, nr. 3, p. 445—456.

⁴⁴ În tezaurele noastre se păstrează foarte multe piese poloneze și de tip polonez, aparținând acestor emisiuni: I 33, 43, 44, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 57, 58, 59, 61, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 89, 92, 103, 104, 109, 112, 114, 115, 117; II 17, 24, 30, 48, 50, 54, 55, 56, 78, 85.

miniere (pe care, de fapt, le-a concentrat în mâna sa), înlesnirea intrării negustorilor străini și impulsionarea schimbului de mărfuri⁴⁵. Remarcabil în acest sens este tratatul ce-l încheie în 1619 cu domnul Țării Românești Gavril Movilă și prin care ambele părți permit negustorilor intrare liberă și desfacerea pașnică a mărfurilor lor⁴⁶.

Izbucnirea marelui conflict european al epocii, Războiul de 30 de ani (1618—1648), nu a influențat în bine evoluția treburilor monetare. Pe de o parte, în anii 1620—1625 Bethlen emite monede după tipul celor ungurești, iar pe de alta evenimentele războiului fac ca amestecul permanent de emisiuni poloneze, mai puțin maghiare, în operațiunile comerciale și utilizarea tuturor acestor emisiuni de către mase mari de necomercianți să ducă la activizarea baterii de monedă transilvană depreciată. Nevoia de bani a crescut nemăsurat în perioada de participare a Transilvaniei lui Bethlen la război, se bate monedă pentru Transilvania în 5—6 monetării, ba chiar, în 1622—1623, și la monetăriile din Opole (Oppeln) și Raciborz (Ratibor), ducatele sileziene primite de principe ca recompensă pentru renunțarea, după pacea de la Mikulov (Nikolsburg), la titlul de rege al Ungariei⁴⁷.

Așadar, în anii 1622—1625 o batere de monedă mărunță nemaiîntâlnită, deprecierea continuă a monedei autohtone, intrarea fără zăgazuri a monedei străine și mai depreciate, creșteri neîncetate de prețuri, mai ales la alimente⁴⁸. În această situație, Gabriel Bethlen ia în 1624—25 un șir de măsuri hotărâte: o primă limitare de prețuri în 1625 (urmată de încă două, în aprilie și octombrie 1627), stabilirea în 1625 a fineței de 5 lotoni pentru emisiunile din argint, punerea de acord, prin intervenții succesive la capetele încoronate din Europa centrală, a acestor măsuri cu reglementările analoage din Austria, Ungaria, Polonia (unde reforma intră în vigoare abia în 1627). În Transilvania, baterea de monedă nouă cu valoare stabilă începe odată cu anul 1626.

În urma acestor măsuri, în ultimii ani de domnie a lui Gabriel Bethlen se instaurează raporturi monetare stabile în Transilvania. Stabilizarea și-a făcut efectul și sub aspect formal, până în anul 1629 apărind emisiunile cele mai mature, cele mai frumoase ale lui Gabriel Bethlen⁴⁹.

Nu vom relua aici măsurile prin care principele și-a consolidat reforma monetară. Vom preciza doar că, dacă instabilitatea monetară a fost determinată de situația economică europeană și, implicit, a Transilvaniei, cât și puternic influențată de conflictele armate ale vremii, în schimb stabilizarea are loc în condițiile aplanării și apoi ale liniștirii depline a valurilor profunde și îndelungatei crize economice a „revoluției prețurilor“, la care se adaugă, la noi, politica economică conștient orientată spre o reglementare globală, prin centralizare, înfăptuită de Gabriel Bethlen.

⁴⁵ O analiză multilaterală a situației economice a Transilvaniei în timpul domniei lui Gabriel Bethlen v., recent, Imreh István, *A fejedelmi gazdálkodás Bethlen Gábor idejében*, Kolozsvár, 1992.

⁴⁶ Imreh, *op. cit.*, p. 84.

⁴⁷ Huszár Lajos, *Bethlen Gábor pénzei*, Kolozsvár, 1945, p. 19—21.

⁴⁸ *Idem*, p. 29, 33, 37—43.

⁴⁹ *Idem*, p. 43—47. — În tezaurele noastre, mai ales I 46, 48, 51, 54, 58, 62, 64, 66, 67, 69, 71, 75, 78, 79, 80, 82, 92, 100, 107, 115.

Această realitate de istorie monetară trebuie precizată cu atât mai mult, cu cât, din punct de vedere politic-militar, după moartea lui Bethlen (noiembrie 1629), nu putem afirma de loc existența vreunei stări de spirit calme în interior, cu atât mai puțin în Europa. Ajunge să menționăm conflictele interne pentru dobândirea scaunului princiar (Ecaterina de Brandenburg, Ștefan Bethlen, Gheorghe I Rákóczi) și strădaniile — de loc amiabile — de lărgire a domeniilor noului principe⁵⁰, iar în politica europeană, participarea, între 1643—1645, la Războiul de 30 de ani⁵¹. Veleitățile — primele reînnoite după Ștefan Báthori — de dobândire a tronului polonez crează însă o anume continuitate a domniei lui Gheorghe I și a fiului său Gheorghe II Rákóczi (1648—1660)⁵², ceea ce, vom vedea, se va repercuta și asupra circulației monetare. În ceea ce privește emisiunile de monedă autohtonă, cea mai vizibilă concretizare o constituie creșterea monedelor de valoare nominală ridicată: piese de aur, taleri, ceea ce nu însemnează că din circulația monetară ar fi dispărut nominalele mijlocii și mici. După scurte, dar memorabile perioade de emisiune monetară datorate principilor Acațiu Barcsai și Ioan Kemény — se remarcă splendoriile taleri bătuți pe vremea amăn-durora —, domnia lui Mihail Apafi (1662—1690) relansează, în condițiile intensificării competiției marilor puteri, baterea de monedă mărunță în anii '70⁵³.

În evoluția politică dată, înregistrăm, ca prim și fundamental fenomen de circulație monetară, prezența continuă și susținută, până la încheierea domniei lui Mihail Apafi, a monedei poloneze din ultimii zece ani de stăpânire a lui Sigismund III, din timpul întregii domnii a regelui Ioan Cazimir (1648—1668), cât și din timpul lui Ioan Sobieski (1674—1696). Sporadice sunt emisiunile lui Vladislav IV (1632—1648) și Mihail Koribut Wisnoviecki (1669—1673), poate nu numai din cauza caracterului modest al relațiilor acestor regi cu principatul transilvan, ci mai degrabă pentru că emisiunile lui Ioan Cazimir, continuate și de Ioan Sobieski, în primul rând multiplii de groși și în rândul lor foarte popularele ort (= 18 groși) și timf (= 30 groși), au devenit frecvente în întreaga Europă centrală⁵⁴, nedispărind însă din circulație nici moneda de acum stabilă a lui Sigismund III emisă după anul 1627. Cele mai multe tezaure monetare care constituie sursa cercetării de față, odată cu moneda poloneză, cuprind și monedă germană și/sau austriacă din sec. XVII, pe lângă piese emise în alte țări⁵⁵. Mult mai puține sunt acele descoperiri monetare — discutate în prezenta contribuție — din care lipsește cu desăvârșire sau este foarte sărăcăcios reprezentată fie moneda imperială ori austriacă⁵⁶, fie moneda poloneză ori de tip polonez⁵⁷. În unele cazuri găsim monede poloneze împreună cu monede maghiare⁵⁸, sau

⁵⁰ Detalii, mai recent, în *Erdély rövid története*, p. 288—292.

⁵¹ *Idem*, p. 292—294.

⁵² *Idem*, p. 312—316.

⁵³ Huszár, în *A történeti Erdély*, p. 518—520.

⁵⁴ V. în detaliu M. Gumowski, *op. cit.*, p. 58, 65.

⁵⁵ Astfel, tezaurele I 56, 65, 90, 94, 98, 104, 107, 109, 110, 111, 114, 115, 117; II 8, 62, 63, 65, 67, 68, 70, 77, 78, 82, 83, 85.

⁵⁶ De pildă I 55, 74, 116.

⁵⁷ Astfel I 66, 69, 81.

⁵⁸ II 64, 65.

chiar și numai monede maghiare⁵⁹. Se remarcă două tezaure monetare care cuprind exclusiv monedă de aur⁶⁰. Cel de la Sânicolaul Român, în a cărui compoziție intră și o emisiune transilvană (florinul de aur al lui Ștefan Bethlen din 1630), este mai variat, constând numai din emisiuni centro- și vest-europene: Ungaria, Brandenburg, Silezia, Mainz, Frankfurt, Köln, Campen, Zwolle, Geldern, Utrecht, Overijssel, Frisia de apus. Celălalt tezaur a fost găsit în localitatea Chesinț și, în afară de câteva piese maghiare, cuprinde emisiuni din Venetia și Turcia. Fie că provin direct din activitate comercială, fie că sunt piese preschimbate, monedele din care se compun ambele tezaure sunt simptomatice pentru cele două mari direcții ale relațiilor economice ale transilvănenilor: centrul (și, mai departe, cu precădere prin intermediari, apusul) Europei pe de o parte, Mediterana și zona balcano-otomană pe de alta. Ele pledează încă o dată — dacă mai era nevoie — pentru continuarea și în veacul al XVII-lea a legăturilor nemijlocite, în primul rând comerciale, ale Transilvaniei cu marile emporii ale Europei centrale, prin halte situate pe rute consacrate mai cu seamă după 1526—40⁶¹, cât și a tradiționalelor relații cu lumea sudică, mediteraniană și balcano-otomană, relații înlesnite — poate — de apartenența principatului la marea zonă ce se mai afla încă sub controlul Porții otomane. Deschiderea comercială, însă, spre Europa centrală va fi avut darul de a mai înlesni și, poate, mijloci, tentativele de deschidere politică.

•

Ajungind la relația între locurile de descoperire a tezaurelor monetare și mișcarea comercială a vremii (sec. XVI—XVII), urmează să fixăm zonele în care se grupează descoperirile de monede, spre a ne da seama, cum se plasează tezaurele față de rutele comerciale.

Gruparea descoperirilor monetare în discuție o putem efectua cel mai lesnicios prin combinarea următoarelor criterii:

- a) situarea pe cursul unor ape sau în văile formate de ele;
- b) apropierea de centre comerciale (urbane sau rurale).

În funcție de aceste criterii am putut stabili următoarele grupuri:

I. *Valea Mureșului și a Târnavelor*. Este cea mai vastă zonă a circulației monetare, cuprinzând sud-estul și sudul Transilvaniei. Parțial, urmează linia de curbură a Carpaților, continuând apoi de-a lungul versantului nordic al Carpaților meridionali. Pe baza grupării descoperirilor, poate fi împărțită în

1. *Zona Târnavelor, cu afluenți*: aici aparțin tezaurele monetare de la Herepea (I 33), Băgaci (I 17), Hărănglab (I 91), Bahnea (I 90), Delenii (II 45), Sencercuș (I 32), Sângeorgiul de Pădure (I 15), Solocma (I 50), Gănești (I 63), Zagăr (I 117), Seleușul Mare (II 48), Țigmandru (I 113), Măgheș (I 96), Șona (II 21), Feisa (II 46), Lunca Târnavelor (I 4), Mănă-

⁵⁹ II 75.

⁶⁰ I 88 (Sânicolaul Român), II 61 (Chesinț). Nu intrăm aici în analiza tezaurului de la Baia Mare (991 piese de aur), v. n. 13.

⁶¹ V. Francisc Pap, *Orientarea central-europeană a comerțului clujean în prima jumătate a sec. XVII*, în *ActaMN*, XVII, 1980, mai ales p. 214—217, cu bibliografie.

rade (II 5), Cenade (II 62), Călnic (I 7), Șeica Mică (I 13, I 37), Buzd (I 62), Richiș (I 5), Biertan (I 52), Mălâncrav (I 51). Localitățile mai mari spre care converg aceste locuri de descoperire sunt Târgu-Mureș, Târnăveni și mai ales Alba Iulia.

2. *Zona Nirajului, între Mureș, Târnave și Olt*: Roteni (II 69, II 79), Ațintiș (I 31), Tălmăcel (II 83), Sadu (I 74), Cuciulata (I 21). Este o zonă de intensă circulație, încorporând marile emporii Sibiu și Brașov.

II. *Valea Mureșului de mijloc*. În continuare pe linia Carpaților meridionali, cu deschidere și spre artera de circulație în direcție sudică, spre Dunăre.

1. Grupul Dedrad (I 54), Zaul de Câmpie (I 10), Uila (II 85), Vișinelu (I 105), Lechința de Mureș (I 2), Oroiu (I 108).

2. Grupul Șilea (I 35), Fărău (II 73), Bistra (I 89).

3. Grupul Băcăia (II 40), Boholt (II 55), Lăpușnic (II 29), Josani (I 44), Cinciș (I 16).

Direcția Alba Iulia, dar și Hunedoara, Deva.

4. Un grup mai puțin numeros, dar bine distinct: Nălațivad (I 119), Hațeg (II 15), cu legătură spre Caransebeș (I 116, II 53), aflat pe drumul comercial spre Dunăre, ce continuă în sudul fluviului spre Balcani și Imperiul otoman⁶².

III. *Cursul inferior al Mureșului, zona sud-vestică*: Chesinț (II 61), Semlac (II 3), Gelu (I 86), convergind spre Arad. Mai departe, cu acces spre câmpia bănățeană, mai ales urmînd linia Begăi: Sintești (II 11, II 86), Denta (II 58, II 71), Ianova (II 2), Jimbolia (II 8), Liebling (II 24), Lighet (II 25), Cenadul Vechi (II 51), Cornevea (II 72), Timișoara (II 26, II 39, II 80).

IV. *Zona Crișurilor* (centre fiind Salonta, Oradea, Beiuș): Ribița (I 6), Măderat (II 9), Gurba (I 98), Vadul Crișului (I 46), Săldăbagiu (II 34), Diosig (I 81), Varviz (I 70), Uileacul de Beiuș (I 93), Prisaca (II 35), Cefa (II 74), Sânicolaul Român (I 88), Tulca (I 29), Dușești (II 64).

V. *Valea Someșului Mic, Maramureșul și Sălajul*.

1. Viile Satu Mare (I 115), Terebești (I 103), Hotoan (I 3), Rătești (I 95), Babța (I 30), Târșolt (I 94), Turulung (II 57), avînd ca apropiat centru comercial orașul Satu Mare.

2. Săpăia (II 36), Berchez (I 22), Arduzel (II 56), Vad (I 24), Chechiș (I 83), Coaș (II 75), Borșa-Maramureș (II 68), Baia Mare (I 26, I 111), cu acces spre Baia Mare.

3. *Între Cluj și Baia Mare, pe linia Someșului Mic*: Rus (II 65), Năpradea (I 85), Mineu (I 77), Ulciug (I 61).

4. *Valea Almașului — Valea Crasnei*: Petrindu (II 60), Petrinzel (II 52), Vârșolt (II 42), Sălăjeni (I 65), Dioșod (I 28), Aghireș-Sălaj (I 59), Răstolțul Mare (II 6), Peceiu (I 71), Romita (II 63), Șimleul Silvaniei

⁶² M. Dan — S. Goldenberg, *Marchands balkaniques et levantins dans le commerce de la Transylvanie aux XVIe et XVIIe siècles*, în *Actes du premier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes*, III, *Histoire*. Sofia, 1969, p. 643.

(I 38, II 38), acesta din urmă îndeplinind și funcția de târg pentru localitățile din jur.

VI. *Zona Bistrița-Năsăud.*

1. Dumitrița (II 59), Sâniacob (II 23), Vermiş (II 37), Șieu (II 32), Posmuș (II 18), Teaca (II 13), Stupini (II 16), Visuia (I 67, II 20), Slătina (I 8).

2. Cireșoaia (I 18), Nepos (I 112).

Cu deschidere vestică (posibilități de trafic comercial) și spre Dej.

VII. *Zona de convergență a Clujului.*

1. Cluj (I 11, I 25, I 39, I 41, I 84, I 102, I 107; II 67, II 70, II 77, II 82), Florești (II 33), Aghireș (I 79), Huedin (I 58; II 19).

2. Feleac (I 42), Moldovenești (II 31), Luncani (II 17), Mihai Viteazul (I 73), Săliște (I 60), Borzești (II 27, II 81). Posibilități și spre Turda.

3. Iacobenii (I 47), Ploscoș (II 77), Suatu (I 76), Ghirișul Român (II 10), Aruncuța (I 114), Dezmir (I 49), Râscruci (I 72, I 101), Jucul de Jos (I 100), Pălatca (I 82), Iclozel (II 4), Șoimenii (I 45), Corneni (I 75), Panticeu (I 19, II 1), „Județul Cluj“ (I 48). O subzonă largă, cu deschidere spre sud-estul și nord-estul Clujului, dar convergînd spre artera rutieră răsăriteană (Cluj — Mociu — Târgu Mureș; Cluj — Gherla — Dej).

Se impun două observații legate de repartitia geografică a tezaurilor monetare analizate. Mai întii, să remarcăm că, în timpul principatului autonom, circulația monetară s-a desfășurat în același larg spațiu geografic în care ea a ilustrat și viața economică a secolelor XV—XVI, inclusiv perioada de domnie a regelui Matia I⁶³. Precizăm însă că mai ales zonele situate în Transilvania centrală și pe versantul vestic al Carpaților de curbură sunt mai bogate în descoperiri, decât aceleași zone în cele două veacuri anterioare. În al doilea rând: nu putem stabili deosebiri sau decalaje valorice care să provină din diferențe de valoare nominală caracteristice pentru o zonă sau alta. În fiecare din zonele geografice a căror circulație monetară am înfățișat-o pentru epoca principatului, indiferent de apropierea sau depărtarea de centrele urbane, găsim emisiunile monetare mai sus prezentate. În felul acesta, se poate afirma că, cel puțin în veacurile XV—XVIII, repartitia geografică și compoziția tezaurilor monetare descoperite pe teritoriul Transilvaniei — și al Banatului, căci circulația monetară prezintă și în zona sud-vestică o certă continuitate — sunt expresia aproape fidelă pe plan monetar a relațiilor economice, în speță comerciale, întreținute de negustorie și de toți cei ocazional angajați în comerț⁶⁴.

*

Circulația monetară transilvană nu urmează slugarnic mișcările politice. Studiul a peste 200 de tezaure monetare confirmă, și de această

⁶³ V. art. nostru *Münzfunde und Münzumlau in Siebenbürgen unter Matthias I. Corvinus*, sub tipar în *NZ*, Bd. 106, 1992, lista descoperirilor și harta; Francisc Pap, *Circulația monetară în Transilvania în perioada 1526—1571*, în *ActaMN*, XXIV—XXV, 1987—1988, p. 627—628.

⁶⁴ Afirmăm „aproape fidelă”, ținînd cont de lipsa prezenței sistematice a monedei otomane în tezaurele studiate. De asemenea, să nu uităm că această sursă de istorie economică trebuie utilizată în spirit critic, dat fiind caracterul ei relativ, v. în această privință mai cu seamă Francisc Pap, *Efectiv monetar și monedă de calcul în comerțul extern clujean (prima jumătate a sec. XVII)*, în *Potaissa*, 1978, p. 89—96.

dată, concluzia că moneda imperială și cea de tip imperial a pătruns în circulația monetară treptat, de pe la începutul veacului al XVII-lea, iar spre sfârșitul aceluiași veac moneda poloneză va diminua cantitativ tot treptat⁶⁵, apărind încă în tezaure încheiate cu emisiuni din secolul al XVIII-lea. În ultimul deceniu al celui de al XVII-lea veac, monedele lui Leopold bătute pentru Transilvania vor deschide o nouă epocă în istoria noastră monetară, ea depășind însă cadrul prezentei contribuții. Doar la începutul acestei epoci, în timpul răscoalei conduse de Francisc II Rákóczi, vor mai apare, pentru ultima oară, trăsăturile baterii de monedă autohtonă. La rândul ei, circulația monedelor rákócziene constituie un subiect aparte.

FRANCISC PAP

Tabelul I

Tezaure monetare găsite în Transilvania, cuprinzând monede străine și autohtone
(sec. XVI—XVIII)

Nr. crt.	Loc de descoperire	Total	Din care transilv.	Perioada	Bibliografie
1	2	3	4	5	6
1	Dumbrăvița, j. Hunedoara	720	2	1520—1567	Sarg, 15, 119— —123
2	Lechința de Mureș, j. Mureș	440	5	1527—1578	Münz, 35—37
3	Hotoan, j. Satu Mare	1871	1	1468/90—1589	TMS, 61—79
4	Lunca Târnavei, j. Alba	361	2	1499—1591	Ap, 8, 97—101
5	Richiș, j. Sibiu	31	2	1549—1591	NK, 11, 18
6	Ribița, j. Hunedoara	414	3	1447—1592	Sarg, 13, 293— —305
7	Câlnic, j. Alba	2475	5	1492/1501— —1593	Ap, 21, 175— —181
8	Slătinița, j. Bistrița-Năsăud	387	1	1468—1595	File, 2, 243— 245; 4, 195—201
9	Târgu-Secuiesc	1	1	1595	NK, 13, 21
10	Zaul de Câmpie, j. Mureș	61	1	1521—1595	Cn, 81—1908
11	Cluj-Mănăstur	1182	1	1447—1596	AIAC, 11, 290
12	Abrud	4921	5	1458/90—1598	Cn, 15—1902
13	Șeica Mică, j. Sibiu	114	2	1471/1516— —1598	Mü, 41—45
14	Oradea	242	5	1536—1598	Lucr, 1971, 31—56
15	Sângeorgiul de Pădure, j. Mureș	2051	3	1399/1413— —1599	MMKM, 39—46
16	Cinciș, j. Hunedoara	1650	3	1458/90—1599	Cn, 56—1904
17	Băgaciu, j. Mureș	7341	15	1399/1413— —1600	MMKM, 47—85
18	Cireșoia, j. Bistrița-Năsăud	234	9	1532—1600	Cn, 17—1903
19	Panticeu, j. Cluj	668	1	1474/92—1601	Ap, 11, 351— —373
20	Abrud	479	1	1531—1601	Cn, 16—1902
21	Cuciulata, j. Brașov	+2000	1	1458—1608	NK, 8, 139

⁶⁵ V. nota 39.

Tabelul I (continuare)

1	2	3	4	5	6
22	Bercheș, j. Maramureș	95	6	1499/1513— —1609	TezM, 9—12
23	Baia Mare	105	50	1580—1609	TezM, 14—20
24	Vad, j. Maramureș	739	49	1492—1611	TezM, 21—43
25	Cluj, Conservator	+ 4307	1336	1572—1611	AMN, 15, 331—347
26	Baia Mare	991	520	1438—1613	Chirilă-Bandula
27	Noua, j. Bistrița-Năsăud	87	63	1528—1613	MCC, 1, 127
28	Dioșod, j. Sălaj	31	5	1594—1613	Cn, 89—1904
29	Tulcea, j. Bihor	1200	x	?—1613	NK, 13, 26—27
30	Babța, j. Satu Mare	++	+1	1542—1615	SCN, 1, 473/V
31	Ațintiș, j. Mureș	690	x	1506—1616	NK, 13, 26
32	Senereuș, j. Mureș	430	183	1526—1616	NK, 13, 26; Cn, 36—1909
33	Herepea, j. Mureș	102	61	?—1619	NK, 23—24, 44
34	Cugir	1015	10	1520—1625	Cn, 30—1902
35	Șilea, j. Alba	204	203	1622—1625	AIAC, 19, 291—297
36	Șieu, j. Bistrița-Năsăud	2424	6	1351/82—1626	Ap, 7/1, 505— —527
37	Șeica Mică, j. Sibiu	4790	35	1440/44—1626	Dolg, 2, 126
38	Șimleul Silvaniei	10	7	1610?—1626	NK, 10, 28
39	Cluj, str. Ciresilor	13	2	1614—1626	SCN, 5, 391—392
40	Nireș, j. Cluj	+ 72	2	1620—1626	AKÖG, 13, 138
41	Cluj, str. Dragalina	13	1	1499—1627	AIAC, 9, 225— —230
42	Felcaci, j. Cluj	478	280	1508—1627	RassN, 30, 179
43	Zalău	45	12	1527—1627	TezMon, 66—67
44	Josani, j. Hunedoara	1954	4	1540—1627	Cn, 90—1904
45	Șoineni, j. Cluj	3380	4	?—1627	Cn, 1—1933
46	Vedul Crișului, j. Bihor	454	3	?—1628	NK, 15, 85
47	Iacobeni, j. Cluj	983	234	1447/92—1629	Ap, 6, 300—307
48	Județul Cluj	1133	392	1529—1629	Cn, 12—1918/ /19
49	Dezmir, j. Cluj	365	199	1564—1629?	RassN, 30, 179
50	Solocma, j. Mureș	69	64	1616—1629	MMKM, 86—96
51	Mălâncrav, j. Zalău	142	26	1607—1630	Münz, 63—64
52	Biertan, j. Sibiu	2633	3	1614—1630	NK, 13, 26
53	Târnăveni împrejurimi	1491	217	1342/82—1631	Cn, 8—1922
54	Dedrad, j. Mureș	527	340	1606—1631	SCN, 4, 459— —462
55	Mintiu Gherlii, j. Cluj	132	x	1492—1632	AKÖG, 13, 134
56	Bezded, j. Sălaj	2817	x	1508—1632	AKÖG, 6, 239 —240
57	Zalău	11	1	1628—1632	TezMon, 67/3
58	Huedin	3187	131	1489—1633	BSNR, 70—74, 349—368
59	Aghireș, j. Sălaj	58	8	1597—1633	TezMon, 67—69
60	Săliște, j. Cluj	+ 75	x	1571—1633	Jakab, III, 723—724
61	Ulciug, j. Sălaj	88	4	?—1633	NK, 48—49, 57
62	Buzd, j. Sibiu	8091	4289	1519—1635	StBruck, 14, 317—340
63	Gănești, j. Mureș	+ 195	+ 35	1611—1635	StMur, 105— —106
64	Zalău, str. Tompa Mihály	244	9	1611—1635	AMP, 8, 295— —299

Tabelul I (continuare)

1	2	3	4	5	6
65	Sălăjeni, j. Sălaj	2458	27	1616-1635	TezMon, 33-38
66	Tășnad	566	2	1620-1635	NK, 7, 23
67	Visuia, j. Bistrița-Năsăud	149	22	1620-1635	Ziridava, 11, 215-220
68	Cămin, j. Satu Mare	94	1	1625-1637	Cn, 66-1904
69	Baia Sprie, j. Maramureș	18	15	1622-1638	SCN, 1, 473/7
70	Varviz, j. Bihor	4648	59	1610-1639	Cn, 55-1904
71	Peceiu, j. Sălaj	640	192	1527-1640	NK, 5, 141; Cn, 67-1906
72	Răscruci, j. Cluj	838	27	1541-1640	BSNR, 70-74, 369-387
73	Mihai Viteazul, j. Cluj	498	73	1538-1641	StBruck, 13, 197-206
74	Sădu, j. Sibiu	247	18	1575-1643	StBruck, 12, 121-142
75	Corneni, j. Cluj	1126	41	1501-1648	NK, 48-49, 58
76	Suatu, j. Cluj	1303	80	1611-1648	TezMon, 45-49
77	Mineu, j. Sălaj	703	58	1614-1648	TezMon, 55-63; AMP, 2, 117- -119
78	Vârșolt, j. Sălaj	490	29	1617-1648	AMP, 2, 121- -128
79	Aghireș, j. Cluj	1263	187	1533-1651	St B-B, 2/1965, 33-35
80	Tășnad	360	24	1492/96-1651	AMP, 8, 301- -308
81	Diosig, j. Bihor	1519	+100	1595-1652	NK, 13, 25
82	Pălatca, j. Cluj	15948	1559	1528-1654	Cn, 8a-1900
83	Chechiș, j. Maramureș	2559	++	1608/19-1654	SCN, 1, 473- -474
84	Cluj, casa Tauffer	212	6	1458/90-1655	AIAC, 18, 321- -336
85	Năpradea, j. Sălaj	+27	+6	1589-1659	TezMon, 73-74
86	Gelu, j. Timiș	350	x	1440-1662	BSNR, 67-69, 175-176
87	Dorolea, j. Bistrița-Năsăud	x	x	1587-1666	AKÖG, 15, 328
88	Sânicolaul Român, j. Bihor	27	1	1578-1667	NK, 48-49, 57
89	Bistra, j. Alba	389	85	1534-1668	NK, 11, 19
90	Bahnea, j. Mureș	282	15	1535-1668	Dolg, 5, 188- -189
91	Hărănglab, j. Mureș	2 kg	+	1626-1668	SCN, 1, 474/IX
92	Blaj	393	25	1611-1674	Ap, 15, 693- -703
93	Uilacul de Beiuș, j. Bihor	139	3	1591-1675	NK, 13, 25; 14, 70
94	Târșolt, j. Satu Mare	148	1	1620-1678	SMSC, 3, 87- -96
95	Rătești, j. Satu Mare	609	10	1620-1679	TSM, 83-88
96	Măgheruș, j. Mureș	540	54	1458-1681	Cn, 11, 12- -1911
97	Zerden (?)	6	x	1621-1682	AKÖG, 13, 139
98	Gurba, j. Arad	719	3	1399-1684	Chirilă-Ignat
99	Zalău	696	10	1567-1684	AMP, 9, 305- -325
100	Jucul de Jos, j. Cluj	969	5	1611-1685	Cn, 2-1918/19
101	Răscruci, j. Cluj	994	1	1541-1686	Ap, 6, 414-415
102	Cluj	1702	2	1608-1686	NK, 50-51, 72
103	Terebești, j. Satu Mare	146	2	1621-1688	TSM, 99-120

Tabelul I (continuare)

1	2	3	4	5	6
104	Alba Iulia, „Schit”	42	1	1620—1696	Ap, 5, 376—378
105	Vișinelu, j. Mureș	244	1	1628—1696	Cn, 38—1904
106	Oradea	20	1	1627—1697	Ap, 10, 755— —758
107	Cluj	558	27	1458/90—1698	AlIA, 11, 289
108	Oroiu, j. Mureș	1159	2	1554—1699	MMKM, 109— —120
109	Alba Iulia, str. Moșilor	721	1	1606—1699	Ap, 5, 385—387
110	Târgu Mureș	430	8	1505—1704	MMKM, 121 —137
111	Baia Mare	3244	236	1551—1704	NK, 9, 74—77; Cn, 34—1910
112	Nepos, j. Bistrița-Năsăud	15	2	1490—1705	Cn, 15—1920/21
113	Țigmandru, j. Mureș	669	9	1528—1705	Cn, 7—1913
114	Aruncuta, j. Cluj	251	6	1609—1706	TezMon, 81—85
115	Viile Satu Mare, j. Satu Mare	702	51	1528—1712	TSM, 121—130
116	Caransebeș	793	1	1473—1733	Banat, 1, 179—195
117	Zagăr, j. Mureș	766	4	1447/92—1763	Ap, 19, 177 —187
118	Cuieșd, j. Bihor sau Mureș	28	x	1529—1780	Cn, 21—1912
119	Nălațvad, j. Hunedoara	806	4	romane; 1386/1434—1831	Sarg, 14, 289— 307

Tabelul II

Tezaure monetare găsite în Transilvania, cuprinzând numai monedă străină
(sec. XVI—XVIII)

Nr. crt.	Locul de descoperire	Total	Perioada	Bibliografie
1	2	3	4	5
1	Panticeu, j. Cluj	+2500	1458/90—1555	RassN, 30, 178; Cn, 1—1932
2	Ianova, j. Cluj	+911	[1490—1564]	TRÉ, 2, 43; U.F. 7, 62—63
3	Semlac, j. Hunedoara	3576	?1516—1566	NK, 5, 105; Cn, 46—1905
4	Iclozel, j. Cluj	11	1501/6—1579	StBruk, 12, 277— —279
5	Mănărade, j. Alba	773	1458/90—1581	Cn, 22—1903
6	Răstoilul Mare, j. Sălaj	49	1527—1584	AlIC, 9, 211—222
7	Alba Iulia	69	1492/99—1585	Ap, 11, 375—382
8	Jimbolia, j. Timiș	x	[1575—1586]	Délm, 49
9	Măderat, j. Arad	224	1458/90—1587	Cn, 63—1904
10	Ghirișul Român, j. Cluj	152	1447/92—1588	AMN, 21, 543—549
11	Sintești, j. Timiș	108	1447/92—1588	Cn, 24—1903
12	Radna, j. Arad	53	1529—1593	Ap, 6, 347—351
13	Teaca, j. Bistrița-Năsăud	31	1492—1596	NK, 48—49, 57
14	Tárnăveni	124	1492—1596	Ap, 12, 619—625
15	Hațeg	408	1492—1596	Ap, 8, 89—96
16	Stupini, j. Bistrița-Năsăud	+11	1574—1596	RevMuz, 6, 160— —161
17	Luncani, j. Cluj	1046	1458/90—1598	Cn, 5—1902

Tabelul II (continuare)

1	2	3	4	5
18	Posmuș, j. Bistrița-Năsăud	47	1471/1516— —1598	Tez Mon, 7—13
19	Huedin — Cetatea Veche	+1000	1471/1516— —1598	TezMon, 15—17
20	Visuia, j. Bistrița-Năsăud	+24	1447/92—1599	Ap, 5, 625—628
21	Șona, j. Alba	1119	1447/92—1599	Ap, 17, 279—294
22	Deva	+5	1506—1599	SCN, 3, 559—561
23	Săniacob, j. Bistrița-Năsăud	1290	1508—1599	NK, 6, 65; Cn, 139—1907
24	Liebling, j. Timiș	1082	[1527—sf. sec. XVI]	AE, 3, 300
25	Lighet, j. Timiș	+1316	sec. XVI	Délm, 49
26	Timișoara	42	sec. XVI	Monatsblatt, 5, 27
27	Mihai Viteazul	238	1471/1516— —1600	AIACN, XVIII, 337—349
28	Borzești, j. Cluj	50	1479/92—1600	Ap, 5, 413
29	Lăpușnic, j. Hunedoara	895	1492/1501— —1600	Sarg, 4, 109—124
30	Sighișoara	65	1501/5—1600	M, 59—61
31	Moldovenesti j. Cluj	96	1521—1600	StBruck, 12, 245— —259
32	Șieu, j. Bistrița-Năsăud	903	1479—1601	File, 4, 217—231
33	Florești, j. Cluj	799	1447/92—1605	Dolg, 5, 189—190
34	Săldăbagiu, j. Bihor	238	1492/1501— —1608	NK, 21—22, 29
35	Prisaca, j. Bihor	130	1440/44—1614	Cn, 9—1911
36	Săpăia, j. Maramureș	+1300	1573—1617	SCN, 1, 473
37	Vermeș, j. Bistrița-Năsăud	462	1469/71—1619	File, 4, 232—242
38	Șimleul Silvaniei	421	cca. 1525— —1619	NK, 15, 84
39	Timișoara	?	[1526—1619]	Délm, 31
40	Băcăia, j. Hunedoara	367	1492/1501— —1623	Cn, 5—1904
41	Zalău	8	1622—1625	TezMon, 65
42	Vârșolt, j. Sălaj	+13	1447/92—1626	TezMon, 27—29
43	Ghirișul Român, j. Cluj	+4	1575—1626	Ap, 5, 631—632
44	Șoinușul Mare, j. Harghita	738	1623—1627	StMur, 2, 105—107
45	Delenii, j. Mureș	929	1508—1633	Cn, 7—1904
46	Feisa, j. Alba	288	1620—1633	StBruck, 14, 365— —367
47	Căraciu, j. Hunedoara	1823	1508—1634	Cn, 2e—1903
48	Selușul Mare, j. Mureș	710	1570—1635	Cn, 91—1908
49	Aluniș, j. Arad	443	[1548—1637]	TRÉ, 1903, 139
50	Zalău	19	1595—1637	TezMon, 69—70
51	Cenadul Vechi, j. Timiș	+35	sec. XVI— —[1637]	AE, U.F., 14, 87
52	Petrinzel, j. Sălaj	19	1543—1642	Cn, 69—1905
53	Caransebeș	11	1501/5—1648	Ap, 8, 103—108
54	Chilieni, j. Covasna	6	1621—1667	Aluta, 12—13, 441—443
55	Boholt, j. Hunedoara	+22	1623—1667	SCN, 3, 561—568
56	Arduzel, j. Maramureș	414	1620—1674	TezM, 44—50
57	Tumulung, j. Satu Mare	+28	1610—1680	Bader, 11
58	Denta, j. Timiș	124	1622—1683	Cn, 36a—1911
59	Dumitrița, j. Bistrița-Năsăud	16	1656—1684	Ziridava, 11, 221—222
60	Petindul, j. Cluj	67	1620—1685	AMP, 2, 129—134

Tabelul II (continuare)

1	2	3	4	5
61	Chesint, j. Arad	68	1559—1687	Cn, 8—1904
62	Cenade, j. Alba	14	1623—1690	AMP, 4, 435—437
63	Romita, j. Sălaș	24	1674—1691	AMP, 6, 169—174
64	Dușești, j. Bihor	54	1623—1693	Crisia, 5, 123—128
65	Rus, j. Sălaș	+56	1661—1699	StCom, 21, 307—310
66	Bobota, j. Sălaș	+36	1663—1694	AMP, 9, 301
67	Cluj	1681	1610—1695	AIAC, 11, 290
68	Borșa, j. Cluj	+6	1621—1696	AIAC, 18, 351—354
69	Roteni, j. Mureș	48	1659—1696	MMKM, 97—108
70	Cluj-Mănăstur, „Galcer”	177	1605—1698	AIAC, 11, 290
71	Denta, j. Timiș	1304	sec. 16—17	Délm, 16
72	Cornereva, j. Caraș-Severin	153	sec. 16—17	TRÉ, U.F. 19, 138; Délm, 36
73	Făraș, j. Alba	49	sec. 16—17	NK, 16, 126
74	Cefa, j. Bihor	84	sec. 17	NK, 23—24, 44—45
75	Coaș, j. Maramureș	19	1602—1706	NK, 34—35, 77
76	Căpeni, j. Covasna	52	1620—1710	SCN, 5, 392—394
77	Ploscoș, j. Cluj	95	1622—1715	Ap, 8, 109—119
78	Alba Iulia, Piața Eroilor	89	1656—1715	Ap, 5, 383
79	Roteni, j. Mureș	272	1661—1722	NK, 11, 19; Cn, 19, 20—1912
80	Timișoara	+200	[1659]—1735	TRÉ, U.F. 17, 97
81	Borzești, j. Cluj	289	1664—1740	NK, 7, 24; Cn, 118—1907
82	Cluj	273	1621—1742	NK, 50—51; AIAC, 11, 290
83	Tălmăcel, j. Sibiu	29	1663—1750	AMP, 7, 219—222
84	Sănmărtin, j. Harghita	12 kg	?—1780?	SCN, 1, 474
85	Uila, j. Mureș	676	1622—1800	NK, 7, 170
86	Sintești, j. Timiș	202	„epoca mai nouă”	Délm, 38
87	Vișșmort, j. Arad	2300	„medievale și moderne”	Délm, 47

ASPEKTE DES MÜNZUMLAUFES IN SIEBENBÜRGEN ZWISCHEN DEN JAHREN 1571—1691

(Zusammenfassung)

Das Studium widerspiegelt das dauerhafte Interesse des Autors für den mittelalterlichen Münzumlauf in Siebenbürgen, auf Grund der hier zu Orte entdeckten Münzenschätze. 206 Münzenschätze werden analysiert (von denen 119 fremde und einheimische Münzen, 87 nur einheimische Münzen enthalten). Deren Zusammensetzung auf Emittenten und Nominalwerten entlang der politischen Entwicklung des Fürstentums Siebenbürgen und der Entwicklung der zeitlichen politischen, wirtschaftlichen und militärischen Ereignisse erforscht wird.

Der Verfasser bezieht sich auf den Einfluss der „Revolution der Preise“ auf die siebenbürgische Wirtschaft, insgesamt auf den Münzumlauf. Die Anwesenheit verschiedener Münzenemissionen erklärt er durch die Abhängigkeit des Münzumlaufs vom Innen- und Aussenhandel. Da Siebenbürgen vorzüglich eine Übergangszone zwischen Mitteleuropa und dem Süden, Süd-Westen, Süd-Osten des Konti-

nents (mit festen Beziehungen zu den anderen Teilen Europas) war, ist es selbstverständlich daß auch die Münzenemissionen diese Handelsrichtung verfolgt haben. Somit wurden sowohl polnische Münzen und Münzen vom polnischen Typ als auch ungarische, in Ungarns Habsburgischer Königreich gedruckte Münzen in den Schätzen des 17. Jh. entdeckt. Deutsche, österreichische Emissionen und jene österreichischen Typs erscheinen allmählich und werden nicht gänzlich die ersteren ersetzen.

Die geographische Zonen von üblichem Münzumlauf befinden sich insbesondere am Laufe und in den Tälern der großen Flüssen Mieresch, die Somesch mit den Nebenflüssen, aber in Verbindung stehen auch mit dem Handelsweg der zur Donau und weiter südwärts, zu dem Balkan führte. Die großen Handelszentren Klausenburg, Kronstadt, Hermannstadt, Bistritz, Temeswar, Neumarkt, Schäßburg u.a. ein Sammelplatz des siebenbürgischen Münzumlaufs waren. Innerhalb desselben Raumes in dem sich der Handel der vorigen Jahrhunderten abspielte, entfaltete sich also auch in den folgenden Jahrhunderten ein reger Münzumlauf.